

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ХІМІЇ ТА ЕКОЛОГІЇ
Кафедра екології та охорони навколишнього середовища

Дипломна робота магістра

**ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ
В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ: ЕТИЧНИЙ ТА
ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТИ**

Виконала: студентка II курсу
спеціальності 101 Екологія
Пальчей Катерина Вікторівна
Керівник:
к.х.н., доц. Роман Л.Ю.
Рецензент:
д.х.н., проф.Сливка М.В.

Ужгород 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1.....	6
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ .	6
1.1. Сутність та структура поняття «екологічна свідомість»	6
1.2. Філософські підходи до взаємодії людини і природи.....	13
1.3. Концепція сталого розвитку як світоглядна основа екологічної свідомості	16
Висновки до розділу 1.....	19
РОЗДІЛ 2.....	20
ЕТИЧНІ ТА ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ ..	20
2.1. Основні принципи екологічної етики.....	20
2.2. Проблема моральної відповідальності людини за стан довкілля	23
2.3. Екологічна культура як прояв філософсько-етичного мислення	26
РОЗДІЛ 3.....	31
ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ	31
3.1. Методика дослідження екологічної свідомості серед студентів ДВНЗ «Ужгородський національний університет»	31
3.2. Аналіз та узагальнення результатів опитування	32
3.3. Основні чинники впливу на екологічну свідомість здобувачів освіти ..	37
3.4. Рекомендації щодо розвитку екологічної культури студентської молоді	39
Висновки до розділу 3.....	41
ВИСНОВКИ	43
РЕЗЮМЕ.....	45
SUMMARY	46
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	47
ДОДАТКИ.....	53

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сучасна цивілізація перебуває на етапі глибокої екологічної кризи, що зумовлена антропогенним тиском на біосферу, зростанням техногенного впливу та споживацьким ставленням до природних ресурсів. За таких умов проблема формування екологічної свідомості набуває глобального значення, оскільки саме свідоме, етично вмотивоване ставлення людини до довкілля є необхідною передумовою сталого розвитку суспільства.

В Україні процес екологічної освіти та просвіти поступово інтегрується у стратегії державної екополітики, проте спостерігається недостатній рівень практичного втілення принципів екологічної етики у повсякденну діяльність громадян. Це актуалізує потребу у філософському осмисленні моральних і ціннісних засад екологічної свідомості, що виступають ключовими чинниками екологічної культури особистості.

Дослідження формування екологічної свідомості в контексті сталого розвитку з урахуванням етичних і філософських аспектів, особливо серед студентської молоді є важливим як у теоретичному, так і в практичному вимірах, сприяючи гармонізації відносин людини та природи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Науково-практичні дослідження виконувалась у відповідності з загальною комплексною темою кафедри екології та охорони навколишнього середовища навчально-наукового інституту хімії та екології ДВНЗ «Ужгородський національний університет»: «Розробка та вдосконалення систем і методів моніторингу об'єктів довкілля в контексті екологічної безпеки». Номер держреєстрації: 0121U109776.

Метою роботи є філософсько-етичне обґрунтування процесу формування екологічної свідомості здобувачів освіти (на прикладі студентів ДВНЗ «Ужгородський національний університет») в контексті концепції сталого розвитку та визначення практичних шляхів її підвищення.

Для досягнення мети необхідно розв'язати такі *завдання*:

1. проаналізувати філософсько-етичні підходи до взаємодії людини і природи, з'ясувати етичні засади формування екологічної відповідальності та дослідити роль екологічної культури у становленні ціннісних орієнтацій людини;
2. провести емпіричне дослідження оцінки рівня екологічної свідомості серед студентської молоді ДВНЗ «Ужгородський національний університет»;
3. вивчити основні чинники, які впливають на формування екологічної свідомості здобувачів освіти;
4. з'ясувати причини екологічно-орієнтованої поведінки студентів;
5. розробити рекомендації щодо підвищення рівня екологічної культури здобувачів освіти.

Об'єктом дослідження є процес формування екологічної свідомості особистості.

Предметом дослідження є етичні та філософські аспекти формування екологічної свідомості здобувачів освіти в контексті сталого розвитку.

Методи дослідження:

1. теоретичні – аналіз, синтез, порівняння, систематизація філософської, психологічної та екологічної літератури;
2. емпіричні – анкетування, спостереження, узагальнення результатів опитування студентів;
3. філософсько-методологічні – герменевтичний, феноменологічний, аксіологічний підходи для аналізу ціннісних основ екологічної свідомості.

Наукова новизна одержаних результатів. У роботі розглянуто поняття «екологічна свідомість» – як прояв морального ставлення, цінностей і знань людини у взаємодії з природою. Уточнено, що таке екологічна культура та які її складові в умовах сталого розвитку. Запропоновано інтерпретацію принципу

моральної відповідальності людини перед природою як основного елементу сучасного екологічного мислення.

Практичне значення одержаних результатів. Отримані результати можуть бути використані в освітньому процесі при викладанні курсів з екології, філософії природи, етики довкілля, а також у діяльності екологічних організацій та центрів сталого розвитку. Розроблені рекомендації можуть сприяти підвищенню екологічної культури студентської молоді та широкої громадськості.

Особистий внесок здобувача. Усі етапи дослідження – від розробки теоретичних положень до проведення емпіричного аналізу та формулювання висновків – виконано автором самостійно. Консультаційна допомога надана науковим керівником.

Апробація результатів дослідження. Основні результати, що викладені у роботі, доповідались на International Scientific and Practical Conference «Science, Education and Society: Interdisciplinary Approaches to Solving Global Issues». Тема доповіді: «Особливості формування екологічної свідомості студентської молоді». 6 листопада 2025, (Austin, USA).

Структура та обсяг роботи. Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 55 сторінок, список використаних джерел налічує 47 найменувань. Робота містить 5 рисунків та 12 таблиць.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ

1.1. Сутність та структура поняття «екологічна свідомість»

Поняття «екологічна свідомість» означає сукупність екологічних знань людини, її особистого ставлення до довкілля та уявлення про місце людини у площині «людина-довкілля», готовності до дій, які дозволяють зберегти довкілля, чи готовності до утримання від дій, які заподіюють шкоду довкіллю [1], до підтримки чи не підтримки екологічної політики, екозаходів тощо.

Екологічна свідомість є складним багаторівневим утворенням, яке відображає внутрішній світ людини у її взаєминах із природою. Вона поєднує знання, емоції, цінності, переконання і конкретні дії, спрямовані на збереження довкілля [1-3]. Щоб краще зрозуміти сутність цього поняття, науковці виокремлюють його структуру, до якої входять три взаємопов'язані елементи: когнітивний, афективний (емоційний) та поведінковий (конативний) компоненти. Саме їхня взаємодія визначає, наскільки свідомо і відповідально людина ставиться до природи.

Когнітивний компонент екологічної свідомості – це система знань про навколишній світ, закономірності його функціонування, екологічні проблеми та шляхи їх розв'язання [1, 4]. Цей елемент охоплює як науково-теоретичні уявлення (отримані під час навчання, із наукової літератури, ЗМІ, досвіду фахівців), так і практичні знання, що формуються в повсякденному житті – під час безпосередньої взаємодії з природою. Чим ширші та глибші знання людини про екологічні процеси, тим вищим є рівень розвитку її екологічної свідомості. Людина, яка розуміє причинно-наслідкові зв'язки між власною поведінкою і станом довкілля, більш схильна діяти екологічно відповідально. Тому когнітивний рівень свідомості можна розглядати як фундамент для формування моральних та поведінкових установок у сфері охорони природи.

Афективний, або емоційний компонент, відображає ставлення людини до природи, її емоційне переживання екологічних подій та процесів [5]. Це внутрішній світ людини, який проявляється через любов до природи, почуття вдячності, занепокоєння за стан довкілля, відчуття єдності з усім живим. Саме емоційна складова сприяє формуванню ціннісних орієнтацій, мотивів і переконань, які зумовлюють готовність діяти на користь природи. Якщо знання відповідають розумінню, то емоційна реакція забезпечує глибоке переживання екологічних проблем і стимулює людину до конкретних дій. Без розвитку емоційного зв'язку з природою екологічна свідомість залишається поверхневою, формальною.

Поведінковий (конативний) компонент втілює прояв екологічної свідомості у реальній діяльності людини [1, 3]. Це готовність і здатність діяти відповідно до екологічних знань і переконань. Поведінковий елемент охоплює як індивідуальні практики – наприклад, сортування відходів, економію ресурсів, участь у прибираннях, – так і соціальну активність, що проявляється у підтримці екологічних ініціатив, участі у волонтерських рухах, громадських організаціях, поширенні екологічних ідей серед інших людей. Високий рівень розвитку поведінкової складової свідчить про сформованість екологічної культури і відповідальне ставлення до природи як до цінності.

Усі три компоненти екологічної свідомості – когнітивний, емоційний і поведінковий – тісно взаємопов'язані (Рис. 1.1.1.). Недостатній розвиток будь-якого з них може призвести до дисбалансу. Наприклад, людина може знати про екологічні проблеми, але не відчувати емоційного зв'язку з природою, тому не буде діяти. Або, навпаки, сильні емоції без достатніх знань можуть породжувати хаотичні дії, що не приносять користі довкіллю. Тому екологічна свідомість є цілісним явищем, де знання, почуття і дії взаємно підсилюють одне одного, формуючи внутрішню потребу жити у гармонії з природою.

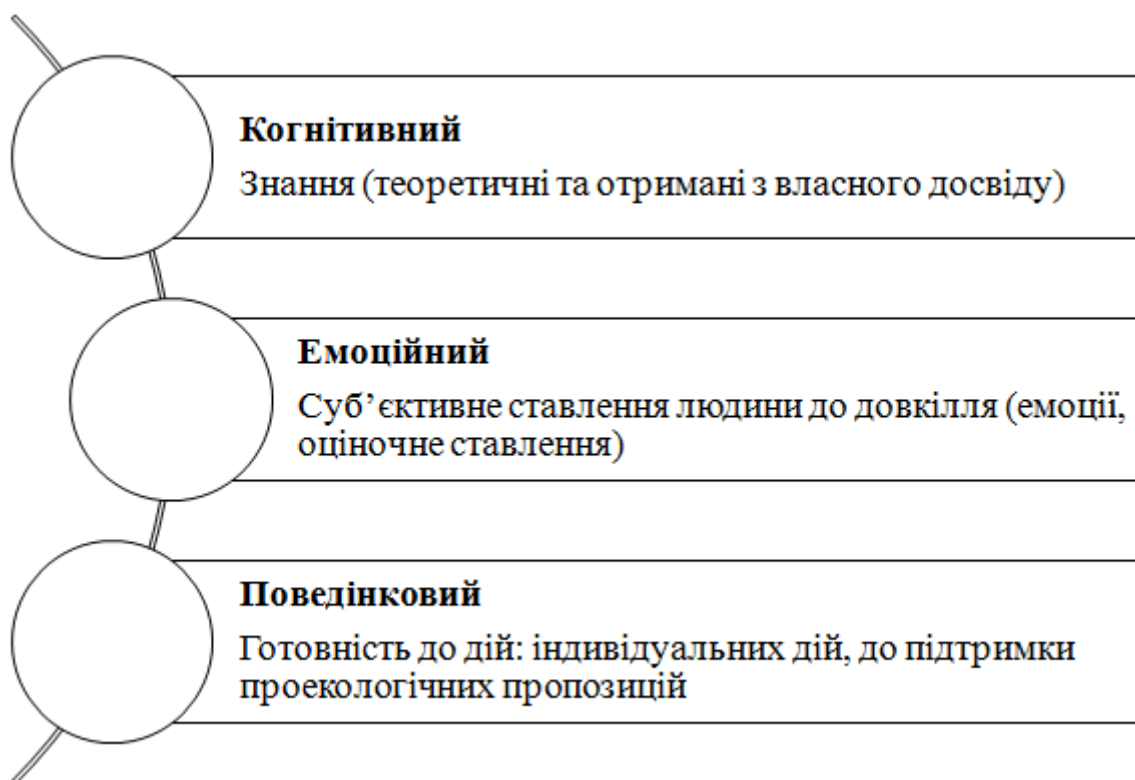

Рис.1.1.1. Структура екологічної свідомості [2]

У сучасних наукових підходах екологічна свідомість трактується не лише як індивідуальна властивість, а й як соціальне явище [2]. Вона відображає рівень розвитку суспільства, його моральних орієнтирів і культурних цінностей. Формування екологічної свідомості вимагає не лише особистого досвіду, а й цілеспрямованого впливу з боку освіти, медіа, громадських організацій, державних політик у сфері охорони навколишнього середовища. Саме тому важливим є створення умов для екологічного виховання, розвитку екологічної культури та відповідального ставлення до природи з раннього дитинства.

Сутність поняття полягає в тому, що екологічна свідомість стає «містком» між внутрішнім станом людини (її думками, почуттями, цінностями) і зовнішньою реальністю природи і людської діяльності. Вона не є лише знанням або лише екологічною етикою – це інтеграція знань, віри в цінність природи, внутрішньої готовності і зовнішньої дії. Як підкреслюють автори [2-4]: сформована екологічна свідомість є ключем до розуміння,

пізнання і усвідомлення екологічних проблем і, як наслідок, до потреби їх вирішення.

Екологічна свідомість – це не процес, який постійно відбувається, а певний стан людини, що відображає її ставлення до природи. Вона складається зі знань (рис. 1.1.2.), почуттів, особистих уявлень і переконань, які визначають, чи буде людина діяти на користь довкілля, чи, навпаки, завдавати йому шкоди.

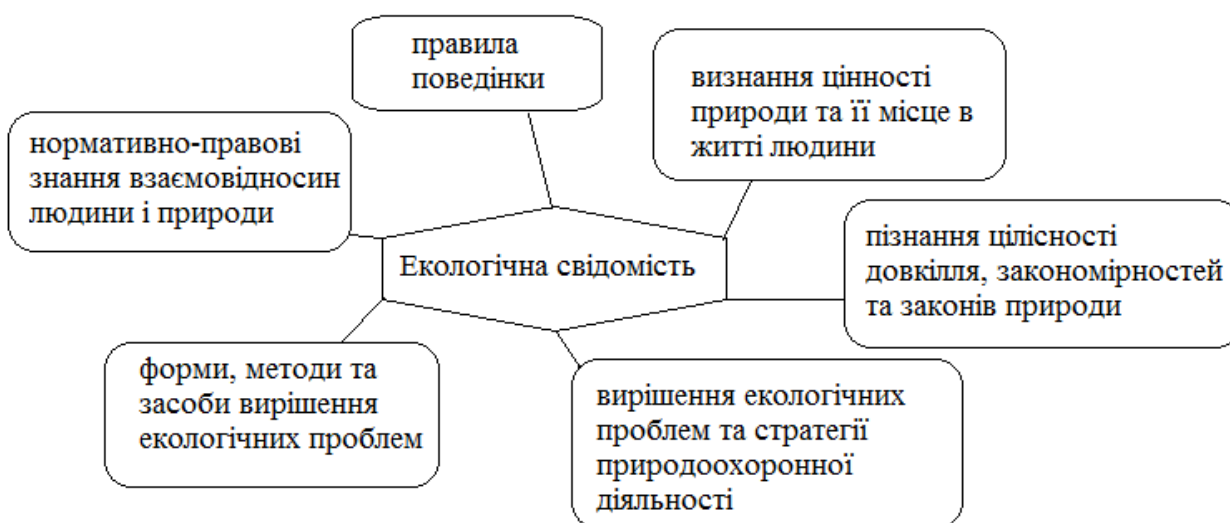

Рис. 1.1.2. Складові екологічної свідомості

Рівень екологічної свідомості можна виміряти за тим, як людина сприймає і розуміє екологічну ситуацію, наскільки вона цінує природу, чи готова брати участь у її захисті. Якщо людина усвідомлює значення природи для життя, переживає за неї і прагне щось зробити, то її екологічна свідомість перебуває на високому рівні. Проте цей рівень може змінюватися впродовж життя.

Людина з низьким рівнем екологічної свідомості зазвичай не думає про наслідки своїх дій: та може не звертати уваги на стан природи навколо. Натомість людина з високим рівнем свідомості розуміє, що навіть її дрібні дії мають значення. Вона обирає екологічно чисті товари, сортує відходи, економить ресурси, підтримує природоохоронні ініціативи. Таким чином,

рівень екологічної свідомості безпосередньо впливає на поведінку людини та, зрештою, на стан навколишнього середовища (табл. 1.1.1.) [3].

Таблиця 1.1.1. Поведінка людини за рівнем екологічної свідомості [3]

Поведінка з низьким рівнем екологічної свідомості	Поведінка з високим рівнем екологічної свідомості
викидання сміття та ТПВ у недозволених місцях	сортування відходів
нераціональне використання природних ресурсів	економне і раціональне використання природних ресурсів
марнування води	бережливе ставлення до води
марнування електроенергії	застосування принципів енергозбереження
використання ресурсів не в повному обсязі, значна кількість відходів	вторинне використання ресурсів

Однак трапляються випадки, коли людина має певні знання про екологію і, навіть, вважає, що природу треба берегти, але все одно шкодить об'єктам довкілля своїми діями. Наприклад, вона знає, що спалювання сміття шкідливе, але робить це через зручність чи не бажання платити за збір ТПВ. Це пояснюється тим, що людська поведінка залежить не лише від знань, а й від потреб, звичок, соціального середовища і цінностей, які панують у суспільстві.

Суспільні цінності сильно впливають на формування екологічної свідомості. Якщо у суспільстві прийнято цінувати лише економічний успіх, а про природу думають у останню чергу, то люди виростають із таким самим світоглядом. Яскравим прикладом є радянські часи, коли основна увага приділялася промисловому розвитку [4-7]. Природа розглядалася лише як ресурс, який можна безкінечно використовувати. Вважалося, що людина може підкорити природу і брати з неї все, що потрібно. Це сформувало антропоцентричний тип екологічної свідомості – коли людина ставить себе вище за природу і не відчуває відповідальності за наслідки своєї діяльності.

Проте сучасний світ поступово змінюється. Люди починають усвідомлювати, що без здорової природи неможливе саме існування людини. Тому з'являються інші типи екологічної свідомості (табл. 1.1.2.) [5]: антропоцентричний, природоцентричний та екоцентричний.

Антропоцентричний тип зосереджений на людині: головне – її потреби, вигода, комфорт, навіть якщо це шкодить довкіллю.

Природоцентричний тип навпаки, ставить природу на перше місце: усе, що робить людина, оцінюється з точки зору користі або шкоди для довкілля.

Екоцентричний тип – це гармонійне поєднання двох підходів. Людина визнає, що і вона, і природа мають право на розвиток, але цей розвиток має бути збалансованим і взаємопідтримувальним.

Таблиця 1.1.2. Типи екологічної свідомості за концепцією світогляду [4]

Типи екологічної свідомості		
Антропоцентрична	Природоцентрична	Екоцентрична
Цінності		
Вищою цінністю є людина, а довкілля є її власністю	Вищою цінністю є природа, а людина служить довкіллю	Вищою цінністю є гармонійний розвиток людини, а людство і природа є елементами єдиною системи
Співвідношення між людиною і довкіллям		
Природа підпорядковується людині, яка є на вершині ієрархії світу	Довкілля є на вершині ієрархії світу, а людство їй підпорядковується	Відмова від ієрархічної будови світу
Мета взаємодії з довкіллям		
Людина використовує довкілля для задоволення своїх потреб та отримання користі	Діяльність людини оцінюється з точки зору користі для природи, а метою взаємодії є збереження первозданності, розмаїття довкілля	Людина взаємодіє з природою з метою задоволення потреб усієї природної спільноти; вплив на природу замінюється взаємодією з нею
Розвиток людства і довкілля		
Розвиток природи повинен підпорядковуватись розвитку людства	Розвиток довкілля є природним еволюційним процесом, якому має підпорядковуватись розвиток людства	Розвиток природи і людства – це процес взаємовигідної єдності

Екологічна свідомість формується під впливом знань, життєвого досвіду, виховання і цінностей суспільства. Від того, які цінності переважають у суспільстві – споживацькі чи відповідальні, – залежить і тип екологічної свідомості людини. Розвиток екоцентричного мислення є необхідною умовою для збереження природи і сталого майбутнього людства.

Сучасні дослідження показують, що люди можуть відрізнитися за тим, як вони ставляться до природи і як поведуться з довкіллям. Це залежить від їхніх знань, умінь, навичок і внутрішніх цінностей. На цій основі вчені виділяють три основні типи екологічної свідомості [5]: альтруїстичний, нейтральний та прагматичний (табл. 1.1.3.).

Таблиця 1.1.3. Основні типи екологічної свідомості [5]

Тип	Особливості прояву	Поведінка
Альтруїстичний	щиро дбають про природу і готові діяти щодо її захисту	сортують сміття, беруть участь у прибираннях, підтримують екологічні ініціативи, займаються просвітницькою діяльністю
Нейтральний	розуміють, що довкілля потрібно охороняти, знають, як це можна робити, але не мають внутрішньої мотивації до дій	усвідомлюють екологічні проблеми, але не вважають за потрібне особисто щось змінювати
Прагматичний	керуються власними інтересами та вигодою	головне – комфорт, прибуток чи зручність, навіть якщо це шкодить природі

Деякі представники альтруїстичного типу настільки віддані своїй справі, що роблять захист природи частиною своєї професійної діяльності – наприклад, стають екологами, педагогами чи громадськими діячами. Інші діють епізодично: допомагають природі тоді, коли бачать конкретну проблему – забруднене місце, стихійне лихо чи порушення природоохоронних правил. Але навіть у таких випадках вони проявляють активну позицію і не залишаються байдужими. Найбільш проблемним є прагматичний тип

екологічної свідомості. Люди такого типу можуть мати високий рівень знань про екологію, але свідомо їх ігнорують.

Кожній людині властивий свій тип екологічної свідомості, який формується під впливом освіти, сімейного виховання, життєвого досвіду та середовища, у якому вона живе. Цей тип визначає, як саме людина поводить себе у повсякденному житті – чи сортує сміття, чи економить воду й енергію, чи обирає товари з екологічною упаковкою. Навіть такі дрібні рішення мають велике значення, адже саме з них складається екологічна поведінка суспільства [6].

Тип і рівень екологічної свідомості безпосередньо впливають на оцінку екологічних ризиків, державну політику, заходи зі збереження природи. Люди з високим рівнем екологічної свідомості підтримують екологічні ініціативи, дотримуються природоохоронних норм, обирають «зелені» товари, беруть участь у волонтерських заходах. Ті ж, хто має низький рівень свідомості, частіше ігнорують екологічні правила і вважають, що від них «нічого не залежить».

Рівень і тип екологічної свідомості мають велике значення для стану довкілля. Чим більше людей усвідомлюють власну відповідальність і діють у гармонії з природою, тим ефективнішою стає державна екологічна політика і тим більший шанс на сталий розвиток суспільства. Зростання екологічної свідомості громадян сприяє посиленню уваги уряду до природоохоронних питань і підвищенню екологічної культури всієї країни.

1.2. Філософські підходи до взаємодії людини і природи

Філософські підходи до взаємодії людини і природи охоплюють різні уявлення про те, ким є людина у світі і яке місце вона займає серед інших живих істот. Деякі підходи вважають людину центром усього, інші підходи ставлять на перше місце саму природу або намагаються знайти баланс між інтересами людини і правами природи. Різні філософські школи по-різному

відповідають на просте питання: чи повинна людина підкорювати природу, охороняти її чи жити з нею у співпраці [7].

Перші спроби осмислити гармонію між людиною та природою з'являються ще в античній філософії [8]. Арістотель розглядав природу як організм, у якому все має мету і власну причину; людина є частиною цього цілого, але володіє розумом, який дає змогу пізнавати природні закони. На відміну від нього, Стоїки (Зенон, Сенека, Марк Аврелій) вважали, що людина має жити «згідно з природою», тобто не порушувати її гармонію, а узгоджувати свої дії з універсальним розумом (Логосом).

У Новий час, з розвитком науки, утвердився антропоцентричний підхід. Його основи заклав Френсіс Бекон [9], який проголошував, що «знання – це сила», і людина може «панувати над природою» через науку й техніку. Рене Декарт [10] також вважав природу «машиною», яку можна розібрати на частини і зрозуміти раціонально. Таке ставлення привело до величезного науково-технічного прогресу, але водночас – і до відчуження людини від природи, сприйняття її як ресурсу.

Протилежну позицію висловлювали мислителі романтизму [11]. Жан-Жак Руссо наголошував, що людина від природи добра, а цивілізація її розбещує. Повернення до “природного стану” означало для нього моральне очищення. У XIX ст. Генрі Девід Торо у своїй книзі “Волден, або життя в лісі” (1854 р.) писав про необхідність простого життя в гармонії з природою – ці ідеї стали основою для подальших екологічних рухів [8].

У XX столітті виникли нові філософські напрями – біоцентризм та екоцентризм. Біоцентризм (засновники – Альберт Швейцер, Пол Тейлор) виходить із того, що вся жива природа має самоцінність, незалежно від користі для людини. Швейцер висунув ідею «благоговіння перед життям», згідно з якою людина повинна ставитися з повагою до всього живого [9]. Екоцентризм розглядає не окремі істоти, а цілі екосистеми як морально значущі. Арне Нес, засновник концепції «глибокої екології», стверджував, що людина не є «паном

природи», а лише одним з її елементів, і повинна відмовитися від надмірного споживання [10].

Сучасний розвиток філософії привів до появи екософії – світогляду, що поєднує екологію, етику і філософію життя. Вона закликає мислити «в масштабах Землі» і враховувати всі взаємозв'язки у біосфері. Цю ідею розвивають такі сучасні дослідники, як Бруно Латур, ТімотіМортон, Донна Гаравей [11].

В українській філософській традиції проблеми взаємодії людини і природи осмислювали Григорій Сковорода, Володимир Вернадський, Сергій Кримський, а серед сучасних – Віктор Барановський, Лариса Левченко, Марія Шедловська. Вернадський сформулював ідею ноосфери – сфери розуму, у якій людська діяльність стає потужним геологічним фактором, здатним як зруйнувати, так і підтримати біосферу. Ця концепція особливо актуальна сьогодні, коли технологічна діяльність людини визначає стан клімату і довкілля [12].

Сучасні філософи також розвивають ідеї екологічної етики. Наприклад, Пітер Сінгер виступає за розширення моральної спільноти на тварин, а Білл Мак Кіббен підкреслює моральний вимір кліматичних змін, стверджуючи, що зміна клімату – це не лише технічна, а й етична проблема.

У сучасній науці все більше уваги приділяється філософії сталого розвитку, яка поєднує моральну відповідальність, екологічну справедливість і міжпоколінну рівність. Такі дослідники, як Кейт Раворт і Йохан Рокстрьом, показують, що філософія екології не може існувати окремо від економіки і політики, бо людина є частиною єдиного біосоціального простору.

Сучасні філософські підходи прагнуть перейти від світогляду «людина над природою» до «людина в природі». Це означає зміну самої парадигми мислення: природа вже не є об'єктом використання, а стає рівноправним партнером у розвитку цивілізації. Філософія XXI століття вчить нас не тільки пізнавати природу, а й слухати її, співіснувати з нею в гармонії, усвідомлюючи спільну долю всіх живих істот на планеті.

1.3. Концепція сталого розвитку як світоглядна основа екологічної свідомості

У вересні 2015 року всі 193 країни-члени Організації Об'єднаних Націй прийняли план дій для досягнення спільного кращого майбутнього [12]. Спільні зусилля будуть спрямовані на ліквідацію крайньої бідності, зменшення нерівності та несправедливості, а також на охорону нашої планети. У центрі «Порядку денного 2030» знаходяться 17 Цілей сталого розвитку (ЦСР) (рис.1.3.1.) [14], які визначають світ, до якого прагнуть усі нації без винятку.

Рис.1.3.1. Цілі сталого розвитку [13]

Особлива увага приділяється дотриманню Загальної декларації прав людини та інших міжнародних документів, що регулюють права людини та міжнародне право [15]. Держави зобов'язані поважати, захищати та сприяти реалізації прав людини без будь-якої дискримінації за ознаками раси, статі, мови, релігії, політичних переконань, національного чи соціального походження, майнового стану, місця народження, інвалідності чи іншого статусу.

Сталий розвиток неможливий без забезпечення якісної, інклюзивної та рівноправної освіти на всіх рівнях [16], включаючи дошкільну, початкову, середню, вищу освіту та професійно-технічну підготовку. Всі люди, незалежно від статі, віку, раси чи етнічного походження, а також особи з інвалідністю і мігранти, повинні мати доступ до освіти протягом життя, що сприятиме реалізації потенціалу та активній участі у суспільному житті. Концепціями передбачено заходи щодо збереження довкілля, охорони водних ресурсів, лісів, гір, біорізноманіття та екосистем, а також боротьби з опустелюванням, деградацією земель і стихійними лихами.

Сталий розвиток міст та раціональне управління ними сприятимуть покращенню якості життя населення, зміцненню громадської згуртованості, безпеки, розвитку інновацій та зайнятості. Водночас забезпечується мінімізація впливу урбанізованих територій на кліматичні зміни та ресурси планети [17].

Концепція сталого розвитку [18] є фундаментальною ідеєю, яка допомагає людям мислити про взаємозв'язок економіки, суспільства та природи. Вона ґрунтується на розумінні того, що розвиток суспільства не повинен шкодити довкіллю і ресурсам, від яких залежить життя майбутніх поколінь. Сталий розвиток – це спосіб жити і працювати так, щоб наші дії сьогодні не позбавляли можливостей завтра, що неможливо досягнути без належного рівня екологічної етики та культури кожного жителя планети.

Концепція формує екологічну свідомість людини, адже вона змушує замислитися над тим, як наші вчинки впливають на природу і на життя інших

людей. Вона підкреслює важливість економічного розвитку, але без шкоди довкіллю. Розвиток суспільства має бути збалансованим (табл. 1.3.1.) [19]: потрібно задовольняти потреби сучасного суспільства, але при цьому не виснажувати природні ресурси і не руйнувати екосистеми.

Таблиця 1.3.1. Складові збалансованого розвитку [20]

Складові	Принципи
Екологічний	<ul style="list-style-type: none"> - збереження об'єктів довкілля; - попередження забруднення об'єктів довкілля; - переробка відходів, вторинне використання сировини, - безвідходні чи альтернативні технології.
Соціальний	<ul style="list-style-type: none"> - екологічна освіта та виховання; - збалансований розвиток соціальної сфери.
Економічний	<ul style="list-style-type: none"> - раціональне використання ресурсів; - збалансований розвиток туризму; - збалансований розвиток сільського господарства, промисловості, транспорту.

Сталий розвиток також означає соціальну відповідальність [21]. Люди вчать поважати права інших, зменшувати нерівність і підтримувати громади, які перебувають у складних умовах. Концепція закликає до взаємодії та співпраці між країнами, громадянами, бізнесом і державою. Вона наголошує на тому, що зміни можливі тільки тоді, коли всі працюють разом і кожен усвідомлює свою відповідальність.

Сталий розвиток формує нове світосприйняття, коли людина розуміє себе частиною природи, а не її власником. Вона усвідомлює, що життя на планеті обмежене ресурсами, і що ці ресурси потрібно зберігати для всіх. Ця концепція стає основою екологічної свідомості, адже вона поєднує знання про природу, соціальну справедливість і економічний прогрес у єдину систему цінностей.

Висновки до розділу 1

У першому розділі розкрито суть поняття «екологічна свідомість» та показано, що це не лише знання про природу, а й особисте ставлення людини до неї, її емоції, цінності та готовність діяти. Екологічна свідомість складається з трьох частин – знань, почуттів і поведінки. Лише їхня єдність робить людину по-справжньому свідомою і відповідальною за стан довкілля.

Встановлено, що тип і рівень екологічної свідомості залежать від виховання, освіти, цінностей суспільства та особистого досвіду. Людина з високим рівнем екологічної свідомості розуміє, що природа не є власністю людини, а рівноправним партнером у житті. Такі люди намагаються зберігати ресурси, не шкодити довкіллю та впливати на інших своїм прикладом.

У філософських підходах до взаємодії людини і природи простежується шлях від панування людини над природою до визнання їхньої єдності. Якщо раніше людина вважала себе господарем планети, то сучасна філософія закликає жити в гармонії з природою, відмовитися від надмірного споживання та бачити в кожному живому створінні цінність.

Особливе значення має концепція сталого розвитку, яка стала основою формування сучасної екологічної свідомості. Вона навчає, що розвиток суспільства можливий лише тоді, коли економічні, соціальні та екологічні інтереси збалансовані. Сталий розвиток вчить не виснажувати ресурси, думати про майбутні покоління та будувати життя так, щоб зберегти природу.

Екологічна свідомість формується через знання, виховання, філософські погляди і практичні дії. Вона є основою екологічної культури та необхідною умовою сталого розвитку суспільства. Людина, яка усвідомлює свою відповідальність перед природою, сприяє гармонії між людиною і навколишнім світом, а отже – і майбутньому планети.

РОЗДІЛ 2

ЕТИЧНІ ТА ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ

2.1. Основні принципи екологічної етики

Екологічна етика – це галузь знань, що вивчає моральне ставлення людини до природи і способи гармонійного співіснування з нею [22]. Вона виникла як реакція на глибоку кризу сучасної цивілізації – кризу культури, цінностей і духовності. Сьогодні людство усвідомлює, що його доля нерозривно пов’язана з долею планети. Саме тому екологічна етика пропонує різні філософські підходи до розв’язання проблеми співіснування людини та природи (табл. 2.1.1.).

Таблиця 2.1.1. Філософські підходи до розв’язання проблеми співіснування людини та природи [23]

Підхід	Принципи
Антропоцентризм	Людина в центр світу. Природа - власність людини, а всі інші істоти – лише засоби для її існування. Людина вважалася господарем природи, а природа – її підлеглою.
Екоцентризм	Рівноправність людини і природи. Світ розглядається як єдина система, у якій усі елементи взаємопов’язані
Біоцентризм	Кожна жива істота має моральне право на існування. Людина не має права знищувати чи шкодити життю, яке не створила.

Український еколог і філософ Віктор Борецько зазначав [16], що більшість сучасних напрямів екологічної етики можна поділити на два типи – біоцентричний і екоцентричний. Обидва об’єднує ідея моральної рівності всього живого.

Екологічна етика спирається на низку концепцій, які по-різному пояснюють місце людини в природі, моральну відповідальність перед довкіллям і способи гармонійного співіснування [24]. Кожна з цих концепцій стала важливим етапом у формуванні нового світогляду, що ґрунтується на повазі до життя, усвідомленні цілісності біосфери та необхідності збереження планети для майбутніх поколінь.

Великий внесок у розвиток екологічної етики зробив німецько-американський філософ Ганс Йонас, автор концепції «Етики виживання» [25]. Він підкреслював, що сучасна цивілізація володіє величезними технологічними можливостями, які можуть як створювати, так і знищувати життя. Тому людина має діяти відповідально, передбачаючи наслідки своїх дій для природи і для майбутніх поколінь. Головний принцип його етики полягає у вимозі: «Чини так, щоб наслідки твоїх дій не зруйнували можливість життя у майбутньому». Ця ідея стала моральною основою концепції сталого розвитку, адже вона закликає людину усвідомити власну силу і водночас свою відповідальність перед планетою.

Одним із напрямів екологічної етики став екологічний анархізм, який розвинув американський соціолог і філософ Мюррей Букчин [26]. Він запропонував ідею суспільства без ієрархії, у якому люди живуть у згоді між собою і з природою. Букчин вважав, що головна причина екологічної кризи полягає в соціальній нерівності та прагненні до влади. Якщо суспільство навчиться будувати рівноправні, гармонійні стосунки, то й відносини людини з природою стануть справедливішими [27]. Екоанархізм поєднує ідеї соціальної свободи та екологічної відповідальності, пропонуючи бачення світу, де немає місця експлуатації – ні людей, ні природи.

Окремий напрям отримав назву етика дикої природи. Ця концепція виходить з переконання, що дикі місця на Землі – це святиня, яка має власну цінність і не повинна бути підпорядкована інтересам людини. Прихильники цього напрямку, зокрема американська дослідниця Лінда Гребер, вважають, що людина має поважати свободу і саморозвиток дикої природи, не втручатися у

природні процеси і не намагатися контролювати їх. Етика дикої природи закликає до любові та шанування дикого світу заради нього самого, а не заради вигоди.

Сьогодні виокремлюють ряд основних принципів екологічної етики (табл.2.1.2.): принцип збереження життя, єдності людини і природи, відповідальності, тощо.

Таблиця 2.1.2. Основні принципи екологічної етики [28]

Принцип	Зміст і пояснення
Принцип збереження життя	Усе живе має право на існування. Потрібно зберігати біорізноманіття, дику природу, стабільність і красу екосистем. Життя цінне саме по собі, незалежно від користі для людини.
Принцип єдності людини і природи	Людина – частина природи, а не її володар. Вона повинна співіснувати з довкіллям у гармонії, відчуючи свою відповідальність за все живе.
Принцип відповідальності	Кожен має усвідомлювати наслідки своїх дій для природи і майбутніх поколінь. Це перехід від моделі панування до моделі співжиття.
Принцип достатності	Людина повинна обмежувати надмірне споживання ресурсів. Справжній прогрес – це не зростання виробництва, а розумне використання ресурсів і енергії.
Принцип автономії природи	Природа має право на власне існування без постійного втручання людини. Її процеси слід поважати і не контролювати без потреби.
Принцип справедливості	Екологічні блага та ресурси мають бути доступні всім. Не можна допустити, щоб одні території потерпали від забруднення, а інші – жили у комфорті.
Принцип поваги до життя	Усі форми життя – рівноцінні. Людина має діяти з любов'ю, співчуттям і пошаною до кожного живого створіння.

Екологічна етика допомагає людині зрозуміти свою роль у природі, навчитися жити з нею в злагоді, зберігати гармонію та рівновагу. Основні принципи екологічної етики спонукають нас діяти усвідомлено, з повагою до життя і відповідальністю перед тими, хто прийде після нас.

2.2. Проблема моральної відповідальності людини за стан довкілля

Проблема моральної відповідальності людини за стан довкілля стосується не лише права і політики, а й щоденної поведінки людей, їхніх цінностей і уявлень про добро. Моральна відповідальність означає усвідомлення людиною того, що її дії впливають на природу і на інших людей. Це усвідомлення спонукає до обмеження власних зручностей заради загального блага і до врахування наслідків для майбутніх поколінь.

Моральну відповідальність не можна звести лише до юридичної відповідальності. Закон встановлює межі дозволеного і карає за порушення. Закон і правові механізми важливі для відновлення справедливості і стримування руйнівних практик. Проте моральна відповідальність буває ширшою за право. Вона охоплює внутрішні мотиви людини, її почуття обов'язку, співчуття і повагу до всього живого. Саме ця внутрішня мотивація робить поведінку сталим вибором, а не тимчасовою відповіддю на штрафи чи контроль. Це твердження підкреслюють сучасні українські дослідники [29-31], які поєднують юридичні й етичні підходи до охорони довкілля.

Моральна відповідальність має кілька рівнів [32], що відображено у табл. 2.2.1.

Таблиця 2.2.1. Рівні моральної відповідальності [32]

Рівні	Назва рівня	Характеристичні ознаки
Перший	Індивідуальний	Кожна людина вирішує, як користуватися ресурсами

Другий	Колективний	Сім'я, громада, професійні спільноти і громадські організації формують норми поведінки і підтримують екологічні практики.
Третій	Системний	Держава, бізнес і міжнародні інституції створюють правила, інфраструктуру і стимули.

Всі ці рівні взаємопов'язані, і слабкість на одному рівні послаблює інші. Саме тому фахівці вказують, що питання моралі не можна вирішити тільки через право чи тільки через просвітництво – потрібна цілісна політика та виховання.

Інший ключовий аспект – міжпоколінна відповідальність. Ми відповідаємо не лише за нинішніх людей, а й за тих, хто прийде після нас. Ця ідея лежить в основі концепції сталого розвитку. Вона каже, що використовувати ресурси можна так, щоб не позбавляти можливостей життя майбутні покоління. У сучасних українських документах та наукових роботах це питання пов'язують із правом на безпечне довкілля і з необхідністю моніторингу стану природи, щоб рішення сьогодні були обґрунтованими і прозорими. Законодавчі зміни останніх років посилили вимоги до моніторингу довкілля та відкритості інформації про його стан.

Моральна відповідальність бізнесу і держави має особливу вагу. Великі компанії і органи влади володіють ресурсами і повноваженнями, якими можна або відновлювати довкілля, або завдавати масштабної шкоди. Етична політика бізнесу повинна включати прозору звітність, впровадження екологічних стандартів і готовність відшкодувати збитки [33]. Держава має забезпечувати правові механізми, фінансові стимули і реальний контроль. Українські експерти наголошують, що практика «забруднювач платить» та моніторинг довкілля – це не лише технічні інструменти, а також частина моральної відповідальності суспільства за довкілля.

Війна, яка відбулася і продовжує мати наслідки на території України, відкрила ще один вимір моральної відповідальності – відповідальність перед екосистемами, які постраждали внаслідок бойових дій. Руйнування інфраструктури, викиди шкідливих речовин, руйнування ґрунтів і водних

систем мають довгострокові наслідки. Українські дослідження і державні ініціативи останніх років ставлять питання екологічної безпеки та протидії екоциду на перше місце. Це означає, що моральна відповідальність тепер також включає колективні зусилля з відновлення територій і притягнення до відповідальності за навмисне чи недбале руйнування довкілля [34].

Є і правова сторона моральної відповідальності. Вона проявляється у законах, які визначають обов'язки громадян, підприємств і державних органів, та у санкціях за екологічні правопорушення. У 2021–2024 роках Україна прийняла низку змін, що посилили контроль і відповідальність за шкоду довкіллю. Це частина більш широкої тенденції – поєднання етичних вимог з юридичними інструментами. Проте право завжди відстає від етики, бо закон змінюється повільніше, ніж суспільні уявлення про справедливість. Тому моральний прогрес громадянського суспільства часто випереджає правове поле [35].

Важливо говорити про причини, які ускладнюють виконання моральної відповідальності. По-перше, це економічні чинники. Коли людям бракує ресурсів, виживання стає пріоритетом над екологією. По-друге, це відсутність інфраструктури – немає системи переробки відходів, немає доступних варіантів енергоефективності. По-третє, це інформаційні проблеми – люди не завжди мають достовірні дані про стан довкілля і про вплив власних дій. І, нарешті, це культурні установки – звички швидкого споживання, ставлення до природи як до ресурсу. Саме ці перешкоди потрібно долати через освіту, підкріплену законодавчими та економічними змінами.

Що може посилити моральну відповідальність у суспільстві? По-перше, екологічна освіта з дитинства. Вона дає не лише знання, а й формує цінності. По-друге, прозорість і доступ до інформації. Коли люди знають реальний стан довкілля і бачать наслідки рішень, вони частіше приймають відповідальні рішення. По-третє, приклад лідерів думок, громадських організацій і бізнесу. Коли впливові інституції показують відповідальну поведінку, це стає моделлю для інших. По-четверте, поєднання права і моралі – ефективні норми,

покарання за грубі порушення і стимули для кращих практик. Український досвід останніх років демонструє, що одночасні зміни в праві, інституційні реформи і громадська активність дають помітний ефект.

Моральна відповідальність також має аспект відшкодування та відновлення. Якщо завдано шкоди довкіллю, відповідальні особи мають відшкодувати збитки і брати участь у відновленні [36]. Це стосується як приватних компаній, так і органів влади. В Україні вже є практика цивільно-правового й кримінального реагування на екологічні правопорушення. Однак відновлення екосистем – це довгий і складний процес, що вимагає не тільки грошей, а й наукових знань, координації і політичної волі. Саме тут моральний обов'язок перетворюється на конкретні дії.

На завершення, проблема моральної відповідальності людини за стан довкілля – це питання вибору. Ми можемо зберігати природні системи і робити життя кращим для всіх, або ігнорувати наслідки і жити короткостроковими вигодами [37]. Моральна відповідальність вимагає від кожного з нас зрозуміти, що маленькі щоденні вчинки мають сукупний ефект. Ця відповідальність також вимагає системних змін: законодавчих, освітніх і економічних. Поєднання особистих переконань з інституційними механізмами – це шлях до того, щоб майбутні покоління мали шанс жити у безпечному і здоровому довкіллі.

2.3. Екологічна культура як прояв філософсько-етичного мислення

Екологічна культура – це не просто набір знань про природу, а спосіб бачити світ, у якому людина усвідомлює свою належність до довкілля і свою відповідальність за нього [38]. Екологічна культура включає знання, уявлення про причини і наслідки екологічних проблем, цінності, що підкреслюють цінність життя й природи, а також практичні вміння й звички, які зменшують негативний вплив людини на середовище. Формування такої культури починається з освіти і виховання (рис 2.3.1.), але воно не обмежується школою

чи університетом; воно проходить через сім'ю, громаду, робоче місце і засоби масової інформації [39].

Рис. 2.3.1. Компоненти екологічної культури [40]

Екологічна культура проявляє філософсько-етичне мислення тоді, коли людина починає мислити в термінах взаємозв'язку і цілісності. Це означає, що рішення оцінюються не лише з точки зору короткострокової вигоди, а й з урахуванням довгострокових наслідків для екосистеми і для майбутніх поколінь. Філософський підхід робить акцент на питаннях цінностей [41]: межі готовності прийняти природу для задоволення власних потреб та доступність до природних благ. Коли екологічна культура росте, публічна дискусія перестає бути лише технічною, і в ній з'являються етичні аргументи про те, як розподіляти ресурси і кому покладено відповідальність за відновлення довкілля.

Практичний вимір екологічної культури видно у щоденних вчинках людей: сортування відходів, економія води й енергії, свідомий вибір товарів з меншим пакуванням, участь у волонтерських акціях з відновлення зелених зон, тощо. Такі дії мають не лише утилітарний зміст. Вони перетворюють цінності на звички. Коли великі групи людей поведуться відповідально, це формує нові суспільні норми. Саме через повторювані практики екологічна

культура переходить із сфери ідеї у реальне життя. На прикладі університетів видно, що екологічне виховання і екоактивність студентів сприяють ширшому поширенню екологічних практик у суспільстві [42].

Системне впровадження екологічної культури потребує змін у освіті. Це не лише введення окремих курсів з екології. Це трансформація навчальних програм і методик так, щоб знання поєднувалися з практичними навичками та етичним обговоренням [43]. Потрібно навчати не тільки фактам, а й мисленню: аналізувати наслідки, розглядати інтереси різних груп, визначати моральні пріоритети. Українські методичні рекомендації й навчальні збірники [44]. останніх років підкреслюють роль позашкільних програм, практичних проєктів і міждисциплінарного підходу у вихованні екологічної культури.

Велике значення має місцевий рівень. Громади, школи, заклади професійної освіти та університети здатні створювати локальні практики і інфраструктуру, які роблять екологічну поведінку доступною та звичною. Якщо в селах та містах є пункти збору вторсировини, освітні екоцентри, програми з озеленення та енергозбереження, жителям легше втілювати екологічні рішення. Наукові публікації наводять приклади, коли саме локальні ініціативи і проєкти з екологічного виховання ставали каталізатором для змін у ширшому регіоні [45].

Екологічна культура має соціально-політичний аспект. Вона формує запит на екологічну політику, на публічний контроль за природокористуванням і на прозорість у питаннях довкілля. Коли громадяни усвідомлюють цінності і стандарти, вони активніше вимагають від влади виконання екологічних зобов'язань. Це дає поштовх до реформ у законодавстві, до кращого моніторингу стану довкілля і до запровадження практик відновлення екосистем [46]. У сучасних українських дослідженнях наголошується, що поєднання освіченого громадянського суспільства і прозорих інституцій є ключем до стійкого розвитку.

Після початку активних бойових дій на території України питання екологічної культури отримало ще один вимір. Руйнування інфраструктури,

забруднення ґрунтів і вод, пошкодження природних екосистем поставили завдання не лише збереження, а й відновлення. Тут екологічна культура виступає як моральний обов'язок і як практична потреба. Відновлення ландшафтів, очищення вод і робота з громадами в постраждалих регіонах вимагають знань, етичної чутливості і готовності до довготривалих дій. Наукові матеріали останніх років підкреслюють необхідність інтеграції відновних практик у програми місцевої освіти і планування [47].

Варто зауважити виклики у формуванні екологічної культури. Перш за все, це нерівність у доступі до ресурсів і знань. У деяких регіонах люди не мають елементарних можливостей для екологічної поведінки. Другий виклик – інформаційні маніпуляції і низька якість екологічної інформації, що підриває довіру. Третя проблема – економічні пріоритети, коли короткострокова вигода переважає екологічні потреби. Подолання цих проблем вимагає комплексних рішень: інвестицій у інфраструктуру, розвиток відкритої науки й освіти, а також політичної волі до змін.

Нарешті, екологічна культура як прояв філософсько-етичного мислення означає, що ставлення до природи перестає бути лише технічним завданням. Воно стає питанням сенсу і цінностей. Людина, яка має розвинену екологічну культуру, думає про своє місце у світі, про справедливість стосовно інших людей і до природи, про межі власних потреб. Така людина готова до змін, до самообмеження заради загального блага і до участі в колективних діях з відновлення довкілля. Саме так екологічна культура перетворюється на броню проти байдужості і на механізм поступових трансформацій у суспільстві.

Висновки до розділу 2

У другому розділі було розглянуто основні принципи, концепції та морально-етичні засади екологічної етики, що формують духовно-ціннісне підґрунтя сучасного ставлення людини до природи. Аналіз показав, що екологічна етика виступає важливим чинником подолання екологічної кризи,

адже вона орієнтує людство не лише на раціональне природокористування, а й на моральне переосмислення власного місця у світі природи.

Виявлено, що центральними принципами екологічної етики є збереження життя у всіх його формах, єдність людини і природи, відповідальність за наслідки людської діяльності та принцип достатності, який обмежує надмірне споживання природних ресурсів. Ці принципи відображають гуманістичну й філософську сутність екологічного мислення, у якому природа розглядається не як об'єкт експлуатації, а як рівноправний партнер у процесі розвитку життя.

Особливу увагу приділено проблемі моральної відповідальності людини за стан природи. Підкреслено, що моральна відповідальність полягає у здатності людини усвідомлювати наслідки своїх дій, приймати рішення, які не завдають шкоди природі, і брати участь у відновленні екосистем. Вона стає критерієм зрілості суспільства, адже без внутрішнього переконання у необхідності захисту довкілля неможливе справжнє сталий розвиток.

Розкрито поняття екологічної культури як прояву філософсько-етичного мислення. Показано, що екологічна культура поєднує знання, цінності, емоційне ставлення та практичну діяльність людини, спрямовану на збереження природи. Вона формується через освіту, виховання, громадську активність і політичну свідомість, перетворюючи етичні ідеї на реальні вчинки.

В результаті аналізу встановлено, що формування екологічної культури і розвиток моральної відповідальності є необхідними умовами гармонійного співіснування людини і природи. Екологічна етика має стати основою сучасного світогляду, оскільки тільки через зміну мислення і цінностей можливо досягти справжнього відновлення довкілля та забезпечення сталого розвитку суспільства.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

3.1. Методика дослідження екологічної свідомості серед студентів ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Для вивчення рівня екологічної свідомості студентів ДВНЗ «Ужгородський національний університет» було проведено онлайн-опитування за допомогою платформи Google Forms (https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSdcV1e2osBsTZ8A2MELPjwrMu55flZwVm8oNUMcaD_Jcs3oA/viewform). Зміст анкети розроблено щодо дослідження знань здобувачів освіти про сучасні екологічні проблеми, їх ставляться до природи та виявлення екологічних дій у повсякденному житті. Анкетування проведено анонімно.

Анкету поширювали через студентські групи в соціальних мережах (Telegram, Facebook), що дозволило охопити студентів різних курсів і спеціальностей.

Розроблена нами анкета містить 26 запитань та складалася з кількох частин (додаток А):

- 1) Загальні питання: про вік, стать, курс, спеціальність.
- 2) Блок «Знання»: кілька запитань, які показують, знання здобувачів освіти про сучасні екологічні проблеми: глобальне потепління, кислотні дощі, руйнування озонового шару, тощо.
- 3) Блок «Ставлення»: твердження, де потрібно було оцінити своє ставлення до природи (наприклад, чи вважають студенти, що захист довкілля є обов'язком кожного).
- 4) Блок «Поведінка»: питання про те, як часто студенти здійснюють екологічні дії (сортують відходи, економлять воду, беруть участь у екологічних акціях, тощо).

5) Блок «Мотивації і бар'єри»: з'ясування причин, що спонукає або заважає діяти екологічно свідомо.

6) Відкриті питання: для можливості написати власну думку або пропозицію щодо того, як покращити екологічну культуру під час навчального процесу в університеті.

Опитування тривало два місяці. Перед початком заповнення форми кожен учасник бачив коротке пояснення мети дослідження і підтверджував свою згоду на участь. Усі відповіді зберігалися автоматично у системі Google Forms. Після завершення опитування всі відповіді були збережені у вигляді таблиці (Excel). Потім підраховувалася кількість відповідей на кожне запитання, визначалися відсотки та будувалися прості діаграми, щоб наочно показати результати.

Основна увага приділялася трьом напрямам:

1. оцінка знань здобувачів про сучасні екологічні проблеми;
2. ставлення до природи;
3. їх дії для збереження довкілля.

Отримані результати дали змогу побачити загальний рівень екологічної свідомості серед студентів ДВНЗ «УжНУ», виявити основні проблеми та зробити висновки про те, що саме потребує покращення в екологічній освіті.

3.2. Аналіз та узагальнення результатів опитування

В опитуванні взяли участь 30 здобувачів освіти ДВНЗ «УжНУ», віком від 18 до 23 років. Вибірку склали студенти різних факультетів і курсів, тому результати можна вважати такими, що відображають загальні тенденції серед молоді. Участь була добровільною і анонімною – ніхто не зобов'язував студентів відповідати, а результати використовувалися лише для наукових цілей.

Отримані результати (табл. 3.2.1.) дають змогу оцінити рівень знань, ставлення (табл. 3.2.2. і 3.2.3.), поведінкові особливості та мотиваційні чинники у сфері екологічної свідомості студентської молоді (табл. 3.2.4.).

Таблиця 3.2.1.

Результати опитування
«Блок А. Знання про екологію (когнітивний компонент)»

№ питання	Зміст питання	Відповіді		
		Так (%)	Ні (%)	Не впевнений(а) (%)
7	Знаю, що означає термін «сталий розвиток»	80	10	10
8	Знаю основні правила сортування побутових відходів	70	20	10
9	Розумію основні причини глобального потепління	83	7	10
10	Знаю, де у моєму місті можна здати батарейки чи лампи	50	40	10
11	Маю знання про економію води й енергії	77	13	10

Аналізуючи дані таблиці 3.1, можемо зробити висновки, що більшість респондентів-студентів добре орієнтуються в основних екологічних поняттях. Найвищі показники знань стосуються терміну «сталий розвиток» (80 %) та причин глобального потепління (83 %). Водночас лише половина опитаних знають, де наявні пункти прийому небезпечних відходів, що свідчить про потребу у практичній екопросвіті.

Опитані здобувачі освіти ДВНЗ «УжНУ» продемонстрували високий рівень емпатії та позитивного ставлення до природи та екологічних проблем довкілля. Більшість погоджуються, що захист природи – це обов’язок кожного (середній бал 4.7). Водночас готовність реально змінювати стиль життя нижча (4.1), що вказує на розрив між переконаннями та діями (табл.3.2). Така

поведінка студентів може свідчити про байдужість до природи, нерозумінням наявної проблеми або ж швидкою (неправильною) відповіддю на запитання.

Таблиця 3.2.2.

Результати опитування
«Блок В. Ставлення до довкілля (афективний компонент)»

№ питання	Питання	Середній бал (1–5)
12	Захист природи – обов’язок кожної людини	4.7
13	Мене хвилює стан довкілля у моєму регіоні	4.3
14	Особисті дії кожного мають значення для екології	4.6
15	Я готовий(-а) змінити свій стиль життя заради довкілля	4.1
16	Екологічні проблеми важливіші за короткочасну вигоду	4.2

Результати поведінкового блоку показують, що більшість студентів здійснюють екологічні дії частково (табл.3.2.3.).

Таблиця 3.2.3.

Результати опитування
«Блок С. Екологічна поведінка (конативний компонент)»

№ питання	Питання	Середній бал (1–5)
17	Сортую сміття вдома або в гуртожитку	3.2
18	Економлю воду та електроенергію	4.3
19	Використовую громадський транспорт або велосипед	3.8
20	Купую товари з екологічною упаковкою	3.5
21	Беру участь у прибираннях чи екоакціях	3.0

Найвищий бал отримала екологічно свідома дія «економія ресурсів» - 4.3, а найнижчий (3.0) – участь у прибираннях. Це свідчить, що екологічна поведінка формується переважно на рівні побутових звичок, а не активної громадянської позиції.

Основним мотивом для екологічних дій здобувачів освіти ДВНЗ «УжНУ» є власні переконання (67 %) та економічна вигода (43%) (табл.3.2.4). Помітну роль відіграє і соціальне оточення – 40% зазначили вплив друзів. Це свідчить, що формування екологічної культури ефективніше через приклад і просвітництво. Найчастіше студенти зазначали відсутність умов для сортування (63 %) і брак часу (47 %). Це доводить, що навіть за наявності позитивних установок екологічна поведінка потребує інфраструктурної підтримки.

Таблиця 3.2.4.

Результати опитування «Блок D. Мотивації та бар'єри»

Питання	Кількість студентів (%)
22. Що мотивує вас діяти екологічно? (можна обрати кілька варіантів)	
Мотиваційний чинник	
Особисті переконання	67
Приклад друзів	40
Освітні програми	37
Економія коштів	43
Інше	13
23. Що заважає вам діяти екологічно?	
Бар'єр	
Немає умов / контейнерів	63
Брак часу	47
Дорого	27
Нема підтримки університету	30
Інше	10

У відкритих відповідях студенти пропонували:

- встановлення контейнерів для роздільного збору сміття (48%),

- організувати екоакції в університеті (72%),
- проводити інформаційні кампанії та лекції (82%).

Важливо відмітити, що майже всі респонденти (87%) вважають доцільним включати екологічні теми до навчальних курсів різних спеціальностей.

Отже, результати анкетного опитування показують, що більшість студентів (60 %) мають середній рівень екологічної свідомості (рис. 3.2.1.). Вони володіють базовими знаннями та позитивним ставленням до природи, але не завжди перетворюють ці знання на активну поведінку. Це свідчить про потребу в системній екологічній освіті та створенні умов для практичних дій.

Рівень екологічної свідомості здобувачів освіти

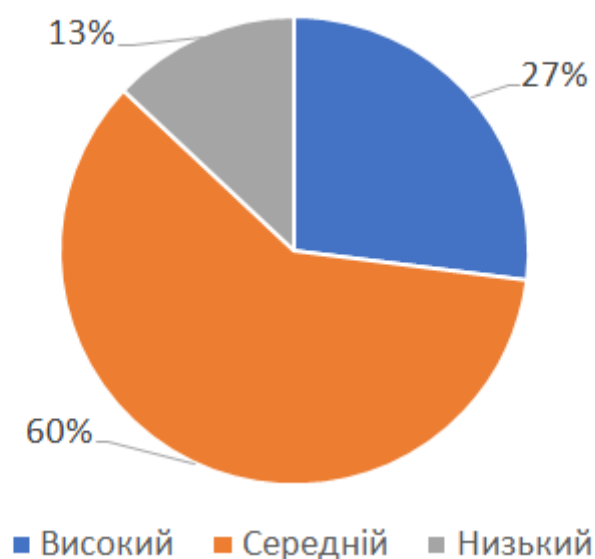

Рис.3.2.1. Результати визначення рівня екологічної свідомості здобувачів освіти ДВНЗ «УжНУ»

Проведене анкетне опитування студентської молоді дозволило отримати цілісне уявлення про стан їхньої екологічної свідомості, рівень екологічних знань, особисте ставлення до природи та характер реальної поведінки у сфері збереження довкілля.

Результати показали, що більшість опитаних володіють базовими знаннями з екології, усвідомлюють важливість сталого розвитку та розуміють причини глобальних екологічних проблем. Високі показники за когнітивним і афективним компонентами свідчать про те, що студенти мають сформовану систему цінностей і позитивне ставлення до природи. Однак поведінковий компонент демонструє нижчі результати – екологічні дії здебільшого обмежуються побутовими звичками (економія ресурсів, сортування сміття), тоді як участь у колективних екоініціативах залишається незначною.

Серед основних мотивів екологічної поведінки переважають особисті переконання та прагнення до економії ресурсів (заощадження коштів). Водночас ключовими бар'єрами є відсутність умов для реалізації екологічних практик (нестача контейнерів, підтримки з боку університету) і брак часу. Це підкреслює, що екологічна свідомість студентів потребує не лише інформаційної підтримки, а й практичної інфраструктури для її реалізації. Проведене дослідження підтвердило, що студентська молодь є потенційно високорозвиненою групою з точки зору екологічного мислення, однак для переходу від знань і переконань до сталої екологічної поведінки необхідно створювати умови, у яких екологічна відповідальність ставатиме частиною щоденного життя й освітнього середовища.

3.3. Основні чинники впливу на екологічну свідомість здобувачів освіти

Екологічна свідомість не виникає сама по собі. Вона складається з багатьох вражень, спостережень, виховання і життєвих обставин. Саме тому в анкеті були запитання, спрямовані на виявлення таких джерел впливу.

1) Екологічне виховання у дитячому віці. Студенти зазначали (62%), що перше уявлення про бережливе ставлення до природи вони отримали ще в дитинстві. Для частини студентів (47%) саме сім'я стала тим першим середовищем, у якому формується повага до всього живого. Якщо дитину з ранніх років навчають того, що природу потрібно цінувати, вона переносить

це у доросле життя. Але деякі респонденти (18%) зізнавалися, що в їхніх сім'ях екологічні звички ніколи не обговорювалися, тому вони не мали перед собою прикладу відповідальної поведінки.

2) Вплив школи також був помітним. Учасники опитування згадували уроки біології, природознавства та виховні години, на яких говорили про забруднення довкілля та охорону природи. Проте багато студентів (54%) вказували, що такі знання були швидше теоретичними. Вони запам'ятовували факти, але не завжди розуміли, як саме це стосується їхнього життя. Лише ті, хто брав участь у шкільних акціях чи заходах із прибирання територій, говорили, що саме практика допомогла їм відчутти особисту відповідальність.

3) Засоби масової інформації стали важливим джерелом формування екологічних уявлень. Студенти зазначали (48%), що саме через інтернет, соціальні мережі та сучасні інформаційні ресурси вони вперше дізналися про проблеми зміни клімату, глобального потепління чи забруднення океанів. Багато з них (39%) підкреслювали, що емоційні відео або новини про екологічні катастрофи спричиняли сильні переживання і змушували замислитися про власну поведінку. У той самий час частина студентів (22%) усвідомлює, що інформаційний простір може викликати тимчасові емоції, які не завжди переходять у реальні дії.

4) Важливим чинником для багатьох (31%) стали друзі та знайомі. Студенти відзначали, що коли у колі спілкування підтримують екологічні звички, це створює певний соціальний тиск або навпаки – надихає. Якщо друзі сортують сміття, користуються багаторазовими речами, не купують зайвого, інші теж починають робити так само. І навпаки, якщо в середовищі немає таких прикладів, людині важче знайти мотивацію для змін.

5) Окрему роль відіграли власні спостереження. Деякі студенти (29%) відзначили, що на їхню екологічну свідомість найбільше впливали не уроки і не поради батьків, а власний досвід. Наприклад, коли вони бачили висохлі річки, зрубані ліси, стихійні сміттєзвалища або бруд на вулицях. У такі моменти приходить усвідомлення, що екологічна проблема – це не щось

далеке, а те, що відбувається поруч. Такі ситуації викликали у них не просто обурення, а й бажання щось змінити.

У ході дослідження стало помітно, що екологічна свідомість не обмежується лише практичними навичками. Студенти можуть знати про екологічно грамотну поведінку щодо об'єктів довкілля, проте не завжди дотримуються екологічних принципів поведінки. Саме філософсько-ціннісні підходи – відчуття єдності з природою, моральне переконання, що природа має цінність сама по собі, – відіграють вирішальну роль у формуванні екологічної свідомості студентської молоді.

Результати показали, що саме поєднання знань і ціннісних переконань формує глибоку екологічну свідомість та культуру студентів. Знання без внутрішнього прийняття залишаються лише інформацією, яка не переходить у екологічно-орієнтовану дію. А ціннісні переконання без достатнього рівня обізнаності іноді проявляються у хаотичній або неефективній екологічній поведінці. Тому студенти з більш гармонійним поєднанням філософських переконань і практичного досвіду демонстрували найвищий рівень екологічної активності.

Отже, екологічна свідомість студентів формується не під впливом одного фактора, а в результаті тривалого й різноманітного досвіду. Кожна людина проходить свій шлях: хтось починає з родинних цінностей, хтось – із шкільних знань, інші – з власних переживань або впливу інформаційного середовища. Але саме поєднання всіх цих чинників визначає, наскільки глибоким буде розуміння екологічних проблем і чи перетвориться воно на реальні дії.

3.4. Рекомендації щодо розвитку екологічної культури студентської молоді

Розвиток екологічної культури допомагає людині зрозуміти, що вона є частиною природи, а не стоїть над нею. Сучасне суспільство потребує змін у

тому, як ми думаємо, живемо і споживаємо ресурси. Щоб ці зміни стали реальністю, потрібно поєднати знання, виховання і практичні дії.

Екологічна освіта має починатися з дитинства і тривати все життя. Участь учнів і студентів у загальних прибираннях адміністративної території школи чи рідного міста, висаджуванні дерев, спостереженнях за природою вже давно впроваджено у системі освітнього процесу. Такі заняття допомагають краще зрозуміти, як наші дії впливають на довкілля. Теоретичні знання без практики часто залишаються лише словами, тому навчання повинно давати можливість діяти. Турбота про довкілля повинна стати частиною світогляду.

Для розвитку екологічної свідомості та культури здобувачів освіти необхідно поєднати освітні заходи, практичні вчинки та поширення екологічних знань (табл.3.4.1.).

Формування екологічної культури – це довгий процес. Люди не змінюються за один день, але постійна робота, приклади і створення зручних умов поступово роблять своє. Коли знання поєднуються з дією, а дії стають звичками, суспільство змінюється. Екологічна культура перетворюється на стиль життя, у якому турбота про природу – це природне бажання, а не обов'язок.

Розвиток екологічної культури – це шлях до гармонійного життя між людиною і природою. Від рівня нашої свідомості та поведінки залежить не лише стан довкілля, а й майбутнє всієї планети.

Таблиця 3.4.1. Напрямки підвищення екологічної свідомості студентської молоді

Заходи	Екологічні шляхи
Освітні	- лекції, тренінги, круглі столи, виховні заходи щодо екологічної тематики та сталого розвитку із залученням фахівців у цій області або медичних працівників;

	<ul style="list-style-type: none"> - впровадження курсів «Основи екології», «Соціальна екологія», «Екологія людини», «Основи екологічної культури», тощо для студентів всіх спеціальностей. - застосування інтерактивних методів у вивченні екологічних проблем (дискусії, рольові ігри, створення власних екологічних проєктів, тощо); - створення студентських груп чи громадських організацій щодо наукової діяльності за екологічною тематикою
Практичні	<ul style="list-style-type: none"> - зменшення екологічного сліду: відмова від пластикових пакетів та посуду; сортування сміття, економія або вторинне використання природних ресурсів, економія ресурсів та харчових продуктів; - екологічний транспорт: використання велосипедів, громадського транспорту, спільні поїздки.
Громадська позиція	<ul style="list-style-type: none"> - поширення інформації про екологічні проблеми та шляхи їх вирішення, важливість об'єктів довкілля, їх охорону та відновлення (через соціальні мережі, університетські видання, студентські виховні та наукові заходи, тощо). - волонтерська екологічна діяльність (озеленення території, догляд за тваринами, тощо); - створення власних екологічних проєктів, їх реалізація.

Висновки до розділу 3

У третьому розділі було розглянуто практичні аспекти формування екологічної свідомості серед студентської молоді, проведено анкетування та узагальнено його результати. Отримані дані показали, що рівень екологічної свідомості більшості студентів можна охарактеризувати як середній.

Респонденти володіють базовими знаннями з екології, мають позитивне ставлення до природи, але не завжди перетворюють ці знання на реальні дії у повсякденному житті.

Встановлено, що студентська молодь розуміє значення екологічних проблем і підтримує ідеї сталого розвитку. Проте практичні дії студентів обмежуються переважно особистими звичками – економією ресурсів, помірним споживанням, частковим сортуванням відходів. Найнижчі показники виявлено у сфері колективної діяльності: участі в екологічних акціях, волонтерських заходах і громадських ініціативах.

Отримані результати свідчать, що формування екологічної свідомості неможливе без створення умов для її практичної реалізації. Позитивне ставлення та знання студентів потребують підтримки з боку освітніх закладів, адміністрації університету та місцевих громад. Саме доступність екологічної інфраструктури (контейнерів, пунктів прийому відходів, інформаційних стендів) та системна просвітницька робота стимулюють перехід від теоретичної обізнаності до екологічно відповідальної поведінки.

Проведене дослідження підтвердило, що екологічна освіта є ключовим чинником сталого розвитку суспільства. Вона не лише розширює знання студентів, але й допомагає виховати почуття відповідальності за стан довкілля. Формування екологічної свідомості повинно стати пріоритетом освітньої політики, адже саме від рівня екологічної культури молоді залежить майбутнє людства і природи.

ВИСНОВКИ

1. Філософсько-етичний аналіз показав, що сучасне розуміння взаємодії людини і природи ґрунтується на переході від антропоцентричного до екоцентричного типу мислення. Формування екологічної свідомості молоді має ґрунтуватися на філософських і етичних цінностях, що визначають відповідальну еколого-орієнтовану поведінку людини в природному середовищі, що проявляється у діях, спрямованих на збереження та відновлення об'єктів довкілля. Філософія екологічної культури здобувачів освіти повинна базуватися на усвідомленні відповідальності за забруднення об'єктів довкілля та збереження навколишнього середовища.

2. Встановлено, що 26,7% здобувачів освіти ДВНЗ «Ужгородський національний університет» мають високий рівень екологічної свідомості, 50,0% – середній, а 23,3% – низький. Особи з високим рівнем відзначаються активною життєвою позицією, дотримуються правил сортування відходів, беруть участь у екологічних ініціативах. Респонденти із середнім рівнем демонструють позитивне ставлення до природи, але здійснюють екологічно-орієнтовані дії нерегулярно. Ті, хто має низький рівень, переважно обмежуються знанням про проблеми довкілля, не виявляючи практичної участі.

3. Встановлено, що основними чинниками, які вплинули на формування екологічної свідомості респондентів ДВНЗ «УжНУ», є сім'я (47%), школа (54%), засоби масової інформації (48%), власний життєвий досвід (29%) та друзі (31%).

4. Основними причинами низької екологічної активності студентської молоді визначено: відсутність умов для сортування сміття (63%), нестачу часу (41%) і байдужість з боку оточення (36%). Більшість опитаних (58%) погоджуються, що підвищення рівня екологічної освіти шляхом впровадження екологічних курсів позитивно вплине на формування екологічної свідомості молоді.

5. Розроблені на основі дослідження рекомендації передбачають активізацію екологічно-орієнтованої поведінки молоді шляхом впровадження в освітній процес закладів вищої освіти обов'язкових дисциплін з екологічної тематики для всіх спеціальностей, включення тем сталого розвитку до відповідних навчальних курсів, організацію студентських екоакцій, залучення молоді до волонтерських чи власних природоохоронних проєктів, наукової роботи, а також посилення інформаційної роботи через медіа.

РЕЗЮМЕ

Робота присвячена формуванню екологічної свідомості здобувачів освіти в контексті сталого розвитку з акцентом на етичний та філософський аспекти. Дослідження проведено серед студентської молоді ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

В онлайн-опитуванні через платформу Google Forms взяло участь 30 здобувачів освіти різних спеціальностей та курсів, віком від 18 до 23 років.

Розроблена анкета містить 26 запитань різного характеру та складається з кількох частин: загальні питання (вік, стать, курс, спеціальність); блок «Знання»; блок «Ставлення»; блок «Поведінка»; блок «Мотивації і бар'єри» та відкриті питання.

Встановлено, що 26,7% здобувачів освіти ДВНЗ «Ужгородський національний університет» мають високий рівень екологічної свідомості, 50,0% – середній, а 23,3% – низький. Ключові чинники, які впливають на формування екологічної свідомості респондентів ДВНЗ «УжНУ» є сім'я (47%), школа (54%), засоби масової інформації (48%), власний життєвий досвід (29%) та друзі (31%).

Визначено, що причинами низької екологічно-орієнтованої діяльності студентської молоді є відсутність умов для сортування сміття (63 %), брак часу (41 %) і байдужість з боку оточення (36 %).

Розроблені рекомендації передбачають активізацію екологічно-активної позиції здобувачів освіти через включення у освітній процес тем сталого розвитку до навчальних курсів, організацію студентських екоакцій, залучення молоді до волонтерських або власних природоохоронних проектів.

Ключові слова: здобувачі освіти, екологічна свідомість, екологічна культура, екологічна освіта, сталий розвиток.

SUMMARY

The work is devoted to the formation of environmental consciousness among students in the context of sustainable development, with an emphasis on ethical and philosophical aspects. The study was conducted among the student youth of the State Higher Education Institution “Uzhhorod National University”.

A total of 30 students of different majors and years of study, aged 18 to 23, participated in the online survey conducted via the Google Forms platform.

The developed questionnaire contains 26 questions of various types and consists of several sections: general questions (age, gender, year of study, major); the “Knowledge” block; the “Attitudes” block; the “Behavior” block; the “Motivations and Barriers” block; and open-ended questions.

It was found that 26.7% of students at the State Higher Education Institution “Uzhhorod National University” have a high level of environmental consciousness, 50.0% have a medium level, and 23.3% have a low level. The key factors influencing the formation of environmental consciousness among the respondents of UzhNU are family (47%), school (54%), mass media (48%), personal life experience (29%), and friends (31%).

The reasons for low environmentally oriented activity among students include the lack of conditions for waste sorting (63%), lack of time (41%), and indifference from the surrounding environment (36%).

The developed recommendations include promoting an environmentally active position among students by integrating sustainable development topics into educational courses, organizing student eco-initiatives, and involving young people in volunteer or self-initiated environmental projects.

Keywords: students, environmental consciousness, environmental culture, environmental education, sustainable development.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Екологічна свідомість українців і довкілля. *Екологія Право Людина*. URL: <https://epl.org.ua/eco-analytics/ekologichna-svidomist-ukrayintsiv-dovkillya>.
2. Орденів С.С. Формування екологічної свідомості в умовах глобалізації. *Вісник НАУ. Серія: Філософія. Культурологія*. 2021. С. 46-50.
3. Tomchuk M., Tomchuk S. Development of environmental awareness of students through information means. *Scientific Bulletin of Vinnytsia Academy of Continuing Education. Series "Pedagogy. Psychology"*. 2022. No. 1. P. 39–50. URL: <https://doi.org/10.32782/academ-ped.psyh-2022-1.07>
4. Melnyk I. M. Formation of environmental awareness of senior preschool students in the context of challenges of the modern time. *Innovate Pedagogy*. 2024. Vol. 1, no. 69. P. 229–232. URL: <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/69.1.44>
5. Фекета І. Сучасні виклики та перспективи формування екологічної свідомості студентів-географів. *Науковий вісник Вінницької академії безперервної освіти. Серія «Педагогіка. Психологія»*. 2025. № 8. С. 240–245. URL: <https://doi.org/10.32782/academ-ped.psyh-2025-2.32>
6. Radul V. V. Formation of environmental awareness of future specialists in the system of higher education: scientific approaches, definitions and structure. *Innovate Pedagogy*. 2024. No. 76. P. 169–172. URL: <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/76.34>
7. Іщенко С., Обухов П. Екологічна освіта та енергозбереження: формування свідомого підходу у майбутніх покоління. *Молодь і ринок*. 2024. № 10/230. С. 82–86. URL: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.314191>
8. Тернопол А. Формування і підвищення рівня екологічної освіти та свідомості серед студентів. *Актуальні питання фізичного виховання, спорту, здорового способу та якості життя різних верств населення: збірник тез III Всеукраїнської науково-практичної конференції з*

- міжнародною участю (електронне видання), 21 березня 2025 року. Харків: Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», 2025. С. 271-275.
9. Долженкова О.О. Цифрові інструменти еко-моніторингу як засіб формування екологічної свідомості здобувачів освіти. *Матеріали регіонального науково-практичного семінару*. Біла Церква. 2025. С. 37-41.
  10. Красномоєць С. Теоретичні засади поняття «екологічна свідомість». *Матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції географія та туризм 28 лютого 2024 р., м. Харків*. 2024. С. 287-290.
  11. Lengieza M. L., Aviste R., Richardson M. The Human–Nature Relationships as a Tangible Target for Pro-Environmental Behaviour–Guidance from Interpersonal Relationships. *Sustainability*. 2023. Vol. 15, no. 16. P. 12175. URL: <https://doi.org/10.3390/su151612175>
  12. Генрі Д. Т. Волден, або Життя в лісах; переклад Я. Стріхи. Київ: *Темпора*, 2020. 432 с. ISBN 978-617-569-461-9.
  13. Толочко С. В., Васюк О. В. Формування екологічних цінностей у здобувачів освіти засобами проектно-дослідницької діяльності. 2025. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14705342>
  14. Душечкіна Н. Ю. Д 86 Формування екологічного світогляду студентів у закладах вищої освіти : моногр. Умань : ВПЦ «Візаві», 2018. 213 с.
  15. Лузан П. Formation of environmental competence of the future bachelor of navigation: theoretical aspect. *Professional Pedagogics*. 2024. Vol. 1, no. 28. P. 131–140. URL: <https://doi.org/10.32835/2707-3092.2024.28.131-140>
  16. Мікаїлов Ш. Філософський аналіз екологічного світогляду. *Науково-теоретичний альманах Грані*, 2023. 26(1), 89-93. <https://doi.org/10.15421/172314>
  17. Гнатюк В., Щербакова Н., Різак Г. Екологічна освіта та формування екологічної свідомості: шлях до гармонії з природою. *Перспективи та інновації науки*. 2024. № 5(39). URL: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-5\(39\)-143-154](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-5(39)-143-154)

18. Офіційний сайт Global Compact Network Ukraine.
URL: <https://globalcompact.org.ua/tsili-stijkogo-rozvytku/>
19. Буркут Б. Формування екологічної свідомості та культури як засоби екологічного виховання студентської молоді. *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції "Екологія. Людина. Суспільство"*. 2024. С. 196–200. URL: <https://doi.org/10.20535/ehs2710-3315.2023.290363>
20. Formation of personality through the prism of environmental education of students: problems and prospects for development / N. Y. Panchyshyn et al. *Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України*. 2024. No. 4. P. 12–16. URL: <https://doi.org/10.11603/1681-2786.2024.4.15208>
21. Bida O., Kuchai T., Chychuk A. Current state of environmental education in ukraine. *Academic Notes Series Pedagogical Science*. 2024. Vol. 1, no. 215. URL: <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2024-1-215-22-26>
22. Львовичкіна А., Дячок О. Формування екологічної свідомості як основи екологічної культури у підлітковому віці. *Перспективи та інновації науки*. 2023. № 12(30). URL: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-12\(30\)-687-698](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-12(30)-687-698)
23. Вернадський В. Про науковий світогляд. Вибрані праці. К.: Наукова думка, 2005. 3. Екологія з основами біобезпеки. *Частина 1. Інгредиентне забруднення : навч. посіб.* Київ: Олді, 2019. 196 с.
24. Valderrama D. A., Garzón Velasco M. D., Alfonso Chaparro L. P. Física, Ambiente y Educación Ambiental; Percepciones desde los docentes de Ciencias Naturales en formación. *Revista Perspectivas*. 2024. Vol. 9, no. 2. P. 89–100. URL: <https://doi.org/10.22463/25909215.4164>
25. Nagy S., Somosi M. V. Students Perceptions of Sustainable Universities in Hungary: An Importance-Performance Analysis. 2020. Vol. 22, no. 54. P. 496. URL: <https://doi.org/10.24818/ea/2020/54/496>
26. Сапожников С. Теоретичні засади екологічного виховання майбутніх фахівців. *Вісник Дніпровської академії неперервної освіти: Філософія. Педагогіка*. 2021. №1(1). С. 54–62.

27. Callenbach E. *Ecotopia*. Berkeley: Banyan Tree Books, 2004. 172 p
28. Воловик Л. М., Чорноштан Т. М., Ковальська К. В. Формування нової екологічної культури у здобувачів освіти в контексті сталого розвитку. 2025. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14879985>
29. Матусевич Т.В. Філософська парадигма наукової освіти: стратегії і практики розвитку відповідального громадянства. Київ. 2024. 420 с.
30. Cherok R. Philosophical aspects of the ethics of scientific research. *Epistemological Studies in Philosophy Social and Political Sciences*. 2025. Vol. 8, no. 1. P. 122–131. URL: <https://doi.org/10.15421/342516>
31. Корчан Н. О., Свінцицька Н. Л., Устенко Р. Л., Підлужна С. А., Каценко А. Л. Екологічне виховання як один із пріоритетних напрямів виховної роботи у формуванні виховного простору на кафедрі анатомії людини Полтавського державного медичного університету. *Innovations and prospects of world science: proceedings of the 3rd International scientific and practical conference, Vancouver, Canada, 4-6 November 2021*. Vancouver, 2021. С. 201–210.
32. Толочко С. В., Бордюг Н. С. Екологічна компетентність учнів у контексті подолання екологічних наслідків війни : *монографія*. Київ: Компринт, 2024. 160 с.
33. Толочко С. В., Бордюг Н. С. Реалізація компетентнісного потенціалу формування екологічної компетентності в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. № 49. С. 189-195.
34. Білаш В. П., Лисаченко О. Д., Свінцицька Н. Л., Біланова Л. П. Особливості розвитку екологічної культури майбутніх фахівців медичного профілю. Біорізноманіття: теорія, практика та методичні аспекти вивчення у загальноосвітній школі : *мат-ли Всеукр. наук.-практ. конф., (м. Полтава, 19 квітня 2022 р.)*. Полтава, 2022. С. 31–35.
35. Levchenkov Y. O. Research into the formation of environmentally oriented education in the era of artificial intelligence. *Perspectives. Socio-political*

- journal*. 2025. No. 1. P. 145–153. URL: <https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2025.1.19>
- 36.Купрієвич В. Формування екологічної свідомості та енергоефективного світогляду здобувачів освіти закладів професійної (професійно-технічної) освіти: інноваційні підходи. *Матеріали VI науково-практичної інтернет-конференції «Розвиток сучасної науки та освіти: реалії, проблеми якості, інновації»*. Київ. С. 335-340.
37. Vakumenko L. G. Socialization of higher education student's personality as a factor in ensuring sustainable development goals in ukraine. *Problems of Engineering Pedagogic Education*. 2025. No. 84. P. 48–60. URL: <https://doi.org/10.26565/2074-8922-2025-84-04>
- 38.Біда О. А., Кучай Т. П., Чичук А. П. Сучасний стан екологічної освіти в Україні. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*, 2024. № 215. С. 22-26.
- 39.Годецька Т. І. Інноватизація екологічної освіти у цифровому вимірі. *Аналітичний вісник у сфері освіти й науки: довідковий бюлетень*. 2024. №19. С. 25–53.
- 40.Zelenin V. V., Otych D. D. Formation of environmental awareness: cognitive and emotional mechanisms. *Scientific notes of Taurida National V.I. Vernadsky University, series Psychology*. 2025. No. 4. P. 1–8. URL: <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2025.4/01>
- 41.Karapuzova I., Kosenchuk O. Developing preschoolers' environmental awareness: reducing educational losses through the integration of sustainable development. *Image of the modern pedagogue*. 2025. Vol. 1, no. 2. P. 83–86. URL: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2025-2\(221\)-83-86](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2025-2(221)-83-86)
- 42.Мацільюк О., Войтович А. Проектна діяльність як засіб формування екологічної свідомості учнів початкової школи: теоретичні основи та особливості. *VII Міжнародна студентська наукова конференція «Концепт науки XXI: стратегії, методи та наукові інструменти»*, 28 лютого 2025 р., м. Кропивницький, 2025. С. 83–84.

43. Устік М. Є. Економічний механізм сталого розвитку закладів вищої освіти *КНУТД*. Київ, 2025. 219 с.
44. Яцура С. Л. Становлення і розвиток екологічної культури: філософсько-культурологічний аспект. *Волинський національний університет імені Лесі Українки*. Луцьк 2024, 57 с.
45. Яблуновська К. О. Розвиток екологічної компетентності майбутніх викладачів спеціальних дисциплін закладів професійної освіти аграрної галузі. Київ, 2021. 281 с.
46. Бордюг Н.С., Алпатова О.М. Система безперервної екологічної освіти і виховання: сучасні підходи та перспективи розвитку. *Наука і техніка сьогодні*. 2024. № 11(39). С. 479-492.
47. Пальчей К.В., Роман Л.Ю. Особливості формування екологічної свідомості студентської молоді. *International Scientific and Practical Conference "Science, Education and Society: Interdisciplinary Approaches to Solving Global Issues": Conference Proceedings (Austin, USA, November 6, 2025)*. Austin, USA: Golden Quill Publishing, 2025. P.49-50.

ДОДАТКИ

Додаток А

Опитування для визначення екологічної свідомості серед студентів

Доброго дня! Ви берете участь в анонімному онлайн-опитуванні про екологічну свідомість студентів. Мета опитування – дослідити знання, ставлення і поведінку студентів щодо довкілля. Участь добровільна. Ви можете припинити в будь-який момент. Відповіді анонімні і використовуються лише в наукових цілях. Заповнення займає близько 8–12 хвилин.

Опитувальник

№	Питання	Варіанти відповіді / шкала
1	Ваш вік	Відкрита відповідь
2	Стать	Жіноча Чоловіча
3	Курс навчання	1 2 3 4 Магістратура
4	Спеціальність / факультет	Відкрита відповідь
5	Місце проживання	Місто Селище міського типу Село
6	Чи проживаєте ви в гуртожитку?	Так Ні
Блок А. Знання про екологію (когнітивний компонент)		
<i>Вкажіть, чи володієте ви наведеними знаннями</i>		
7	Знаю, що означає термін «сталій розвиток»	Так Ні Не впевнений(а)
8	Знаю основні правила сортування побутових відходів	Так Ні Не впевнений(а)
9	Розумію основні причини глобального потепління	Так Ні Не впевнений(а)
10	Знаю, де у моєму місті можна здати батарейки чи лампи	Так Ні Не впевнений(а)

11	Маю знання про економію води й енергії	Так Ні Не впевнений(а)
Блок В. Ставлення до довкілля (афективний компонент)		
<i>Оцініть, наскільки ви згодні з твердженнями (1 – зовсім не згоден, 5 – повністю згоден).</i>		
12	Захист природи – обов'язок кожної людини	1-5
13	Мене хвилює стан довкілля у моєму регіоні	1-5
14	Особисті дії кожного мають значення для екології	1-5
15	Я готовий(-а) змінити свій стиль життя заради довкілля	1-5
16	Екологічні проблеми важливіші за короткочасну вигоду	1-5
Блок С. Екологічна поведінка (конативний компонент)		
<i>Як часто ви робите наведені дії? (1 – ніколи, 5 – завжди)</i>		
17	Сортую сміття вдома або в гуртожитку	1-5
18	Економлю воду та електроенергію	1-5
19	Використовую громадський транспорт або велосипед	1-5
20	Купую товари з екологічною упаковкою	1-5
21	Беру участь у прибираннях чи екоакціях	1-5
Блок D. Мотивації та бар'єри		
22	Що мотивує вас діяти екологічно? (можна обрати кілька варіантів)	Особисті переконання Приклад друзів Освітні програми Економія коштів Інше (написати)
23	Що заважає вам діяти екологічно? (можна обрати кілька варіантів)	Немає умов/контейнерів Брак часу Дорого Нема підтримки з боку університету Інше (написати)
24	Чи хотіли б ви отримати більше знань про екологічну поведінку?	Так Ні Не впевнений(а)
Блок Е. Відкриті питання		
25	Що, на вашу думку, університет може зробити для підвищення екологічної свідомості студентів?	
26	Які три зміни у вашому житті могли б зробити його більш екологічним?	